

Sygn. akt I CSK 309/13

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 11 kwietnia 2014 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Józef Frąckowiak (przewodniczący)

SSN Katarzyna Tyczka-Rote

SSN Hubert Wrzeszcz (sprawozdawca)

w sprawie z powództwa I. W., S. B., B. M. i P. F.
przeciwko Skarbowi Państwa - Ministrowi [...] o zapłatę,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym
w Izbie Cywilnej w dniu 11 kwietnia 2014 r.,
skargi kasacyjnej powodów od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...]
z dnia 25 stycznia 2013 r.,

uchyla zaskarżony wyrok w części oddalającej powództwo I. W., S. B. i B. M. oraz rozstrzygnięcie o kosztach zastępstwa procesowego i o kosztach procesu (pkt I a), w części oddalającej powództwo P. F. i rozstrzygnięcie o kosztach zastępstwa procesowego i kosztach procesu (pkt I b), rozstrzygnięcie o kosztach zastępstwa procesowego w postępowaniu apelacyjnym (pkt III) oraz o kosztach sądowych (pkt IV, V, VI i VII) i w tym zakresie przekazuje sprawę Sądowi Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania, pozostawiając temu Sądowi rozstrzygnięcie o kosztach postępowania kasacyjnego.

UZASADNIENIE

Wyrokiem z dnia 27 września 2011 r. Sąd Okręgowy w W. zasądził od pozwanego na rzecz I. W., S. B. i B. M. po 1 433 577 zł z ustawowymi odsetkami od dnia 3 czerwca 2011 r. do dnia zapłaty i po 7917 zł kosztów procesu (pkt I sentencji) oraz na rzecz P. F. 8 601 462 z ustawowymi odsetkami od dnia 3 czerwca 2011 r. do dnia zapłaty i 9 052 zł kosztów procesu (pkt II sentencji), oddalił powództwo w pozostałym zakresie (co do ustawowych odsetek za okres sprzed dnia 3 czerwca 2011 r.) (pkt III sentencji) i obciążył Skarb Państwa nieuiszczonymi przez powodów opłatami (pkt IV sentencji).

Sąd ustalił, że nieruchomość położona w W., oznaczona jako „Nieruchomość [...]”, stanowiła współwłasność H. z L. F., J. A. F., A. z F. K. w częściach równych. J. A. F. sprzedała swój udział S. W. w dniu 5 sierpnia 1948 r. Spadkobiercami współwłaścicieli nieruchomości są powód P. F. w 2/3 części a pozostali powodowie po 1/9 części każdy z nich.

Pełnomocnik H. F. i J. F. wystąpił w dniu 16 lutego 1946 r. z wnioskiem o przyznanie własności czasowej 2/3 nieruchomości. Prezydium Rady Narodowej m. W. dnia 10 marca 1955 r. nie uwzględniło tego wniosku, a Minister Gospodarki Komunalnej, który 17 maja 1955 r. rozpoznał odwołanie, nie znalazło podstaw do zmiany tej decyzji.

W chwili wydania decyzji dekretowej nieruchomość nie była objęta planem zagospodarowania przestrzennego. Przy rozpoznawaniu wniosku dekretowego należało zatem uwzględnić ogólny plan zabudowy m. W., zatwierdzony przez Ministerstwo Robót Publicznych z dnia 11 sierpnia 1931 r. Plan ten przewidywał na nieruchomości frontową zabudowę zwartą pięciokondygnacyjną do wysokości 18 m i pozwalał zbudować 50% powierzchni gruntu. Na nieruchomości znajdował się budynek frontowy murowany trzykondygnacyjny, podpiwniczony, o powierzchni 220 m², oficyna prawa murowana dwukondygnacyjna, podpiwniczona, o powierzchni 372 m², oficyna prawa murowana trzykondygnacyjna, podpiwniczona, mieszkalna,

o powierzchni 67 m² i oficyna prawa murowana trzykondygnacyjna, podpiwniczona, mieszkalna, o powierzchni 244 m². W budynkach były czynne instalacje miejskich sieci wodociągowej, kanalizacyjnej i elektrycznej.

Od 1977 r. sprzedano umowami zawartymi w formie aktów notarialnych lokale nr 1-10, 18, 19, 21, 22, 24, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 14 i 14a; do wydania decyzji nadzorczej zbyto 21 lokali mieszkalnych.

Minister Budownictwa decyzją z dnia 29 maja 2007 r. stwierdził, że decyzja Ministra Gospodarki Komunalnej z dnia 17 maja 1955 r. i orzeczenie Prezydium Rady Narodowej w W. z dnia 10 marca 1955 r. w części dotyczącej lokali mieszkalnych nr 14, 14a, 38 i 39 oraz udziałów w częściach budynku i jego urządzeniach, które służą do użytku wspólnego, a także w gruncie oddanym w użytkowanie wieczyste zostały wydane z naruszeniem prawa, a w pozostałej części są nieważne.

Decyzją Prezydenta m. W. z dnia 18 marca 2008 r., na rzecz P. F. ustanowiono prawo użytkowania wieczystego udziału wynoszącego 66 065/243 712 części oraz na rzecz B. M., I. W. i S. B. - udziałów wynoszących po 11 011/243 712 części w działce gruntu nr 52 o powierzchni 917 m²; na działkach nr 51 i 53 ustanowiono prawo użytkowania wieczystego gruntu na rzecz I. W., S. B. i B. M. po 1/9 części, a na rzecz P. F. 6/9 częściach. Odmówiono natomiast ustanowienia prawa użytkowania wieczystego udziału wynoszącego 144 614/243 712 części w działce nr 52 o powierzchni 917 m², związanego z własnością lokali nr 1-10, 18, 19, 21, 22, 24, 40, 41, 42, 43, z powodu zbycia tych lokali ich najemcom.

Wartość rynkowa zbytych lokali w stanie wolnym od obciążeń i według cen z 2011 r. wynosi 12 902 194 zł.

Sąd Okręgowy uznał, że pozwany podnosi odpowiedzialność za dochodzoną szkodę na podstawie art. 160 k.p.a. Powodowie wykazali bowiem przesłanki tej odpowiedzialności odszkodowawczej, tj. bezprawność działania (decyzja nadzorcza), szkodę (utrata własności lokali) i związek przyczynowy między wydaniem bezprawnej decyzji o odmowie przyznania własności czasowej a szkodą.

Pozwany twierdził, że ustalenie doznanej przez powodów szkody powinno obejmować wartość utraconych lokali z obciążeniem ustawowym prawem

najmu oraz okoliczność, że urządzone w latach 2004-2007 na strychu lokale nr 39, 40, 41, 43 nie istniały w chwili wydania bezprawnej decyzji będącej źródłem szkody. Zdaniem Sądu utrata lokali powstałych na strychu - wbrew stanowisku pozwanego - stanowi poniesioną przez powodów szkodę. Rozpoznając złożony przez poprzedników prawnych powodów wniosek o przyznanie własności czasowej w dniu 18 marca 2008 r., prezydent m. W. nie mógł przyznanym powodom prawem objąć także lokali powstałych na strychu, ponieważ wydanie bezprawnej decyzji o odmowie przyznania prawa czasowego umożliwiło ich wcześniejszą sprzedaż. Nie można zatem podzielić zapatrywania pozwanego, że szkoda obejmuje stan nieruchomości z chwili wydania bezprawnej decyzji odmawiającej przyznania własności czasowej i ograniczyć ją tylko do wartości strychu. Na skutek wspomnianej bezprawnej decyzji i sprzedaży lokali do majątku powodów nie weszło prawo do całego budynku, szkodę stanowi różnica między tym co zostało im zwrócone, a tym czego nie uzyskali z powodu wydania bezprawnej decyzji o odmowie przyznania prawa własności czasowej.

Zaskarżonym wyrokiem Sąd Apelacyjny zmienił wyrok Sądu pierwszej instancji w pkt I ten sposób, że zasądzone kwoty na rzecz I. W., S. B. i B. M. po 1 433 577 zł obniżył do kwot po 591 095 zł, oddalił powództwo wymienionych powodów o zasądzenie po 842 482 zł z ustawowymi odsetkami od 3 czerwca 2011 r. do dnia zapłaty, zniósł wzajemnie między I. W., S. B. i B. M. a pozwanym koszty zastępstwa procesowego i zasądził od pozwanego na rzecz wymienionych powodów w miejsce kwot po 7 917 zł kwoty po 717 zł tytułem zwrotu kosztów procesu oraz w pkt II w ten sposób, że zasądzoną na rzecz P. F. kwotę 8 601 462 zł obniżył do kwoty 3 546 570 zł, oddalił powództwo o zasądzenie na rzecz tego powoda 5 054 892 zł z ustawowymi odsetkami od dnia 3 czerwca 2011 r. do dnia zapłaty, zniósł wzajemnie między P. F. a pozwanym koszty zastępstwa procesowego i zasądził od pozwanego na rzecz tego powoda w miejsce kwoty 9 052,20 zł kwotę 1 853,20 zł tytułem kosztów procesu, oddalił apelację w pozostałej części, zniósł wzajemnie koszty zastępstwa procesowego stron w postępowaniu apelacyjnym i orzekł o kosztach sądowych.

Sąd odwoławczy podzielił zarzut apelującego, że Sąd Okręgowy wadliwie ustalił wysokość szkody, ponieważ nie uwzględnił obciążenia lokali prawem najmu

oraz nieistnienia w chwili wydania decyzji stanowiącej źródło szkody lokali urządzonych na strychu nieruchomości. Zdaniem Sądu odszkodowanie powinno być ustalone zgodnie z art. 363 § 2 k.c. w związku z art. 160 § 2 k.p.a. według stanu nieruchomości z chwili wydania decyzji będącej źródłem szkody i według cen z chwili ustalania odszkodowania. Odszkodowanie powinno odpowiadać różnicy między obecnym stanem majątkowym poszkodowanego a tym stanem, jaki istniałby, gdyby nie nastąpiło zdarzenie powodujące szkodę, tj. hipotetycznym stanem majątkowym.

Zdaniem Sądu, nawet w wypadku wydania prawidłowej decyzji dekretovej korzystanie przez właścicieli z lokali podlegałoby ograniczeniom spowodowanym wprowadzeniem publicznej gospodarki lokalami. W tej sytuacji poprzednicy prawni powodów (powodowie) dysponowaliby, także w razie zachowania własności nieruchomości, prawem o obiektywnie niższej wartości. Odszkodowanie powinno zatem uwzględniać ograniczenia związane z lokalami. Wartość lokali - poza lokalami urządzonymi na strychu i lokalami nr 9 i 22 - z uwzględnieniem obciążenia ustawowym prawem najmu ustalona według stanu z chwili wydania decyzji będącej źródłem szkody i według cen z dnia wydania w sprawie opinii przez biegłego (2 czerwca 2011 r.) wynosi 4 229 767 zł. Stan, który zaistniałby, gdyby nie doszło do zdarzenia powodującego szkodę, oznacza przyjęcie hipotetycznej sytuacji, w której zapadłaby decyzja zgodna z prawem, tzn. poprzednikom prawnym powodów przyznano by własność czasową w 1955 r. W rezultacie otrzymaliby oni lokale objęte publiczną gospodarką lokalami (ich wartość rynkowa byłaby mniejsza niż lokali bez takich ograniczeń) oraz powierzchnię strychową, a nie urządzone tam lokale.

Wartość strychu Sąd odwoławczy ustalił na kwotę 359 412 zł, a wartość lokali nr 9 i 22, o powierzchni przekraczającej 80 m², na kwotę 730 676 zł. Łączna wartość szkody wynosi więc 5 319 855 zł (4 229 767 + 730 676 + 359 412 zł). Odszkodowanie należne P. F. wynosi 3 546 570 (wartość 2/3 udziału) a pozostałym powodom po 591 095 zł (wartość 1/9 udziału).

Wyrok zaskarżyli powodowie w części zmieniającej wyrok Sądu pierwszej instancji przez oddalenie powództwa oraz rozstrzygnięcie o kosztach zastępstwa

procesowego w instancji odwoławczej i o zasądzonych od powodów kosztach sądowych. W skardze kasacyjnej, opartej na pierwszej podstawie, pełnomocnik powodów zarzucił naruszenie art. 363 k.c. w związku z art. 361 § 1 k.c., art. 160 § 1 i § 2 k.p.a., art. 156 § 1 i § 2 k.p.c. i art. 158 § 2 k.p.a. w związku z art. 5 ustawy z dnia 17 czerwca 2004 r. o zmianie ustawy Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 162, poz. 1692; dalej: „ustawa nowelizująca”), art. 7 ust. 1 i 2 oraz art. 5 dekretu z dnia 26 października 1945 r. o własności i użytkowaniu gruntów na obszarze m.st. Warszawy (Dz. U. Nr 50, poz. 279; dalej: „dekret”), art. 361 § 2 k.c. w związku z art. 363 k.c., art. 156 § 1 i § 2 k.p.a., art. 158 § 2 k.p.a., art. 5 ustawy nowelizującej i art. 7 ust. 1 dekretu, art. 363 k.c. w związku z art. 361 § 2, art. 156 § 1 i § 2 k.p.a., art. 158 § 2 k.p.a., art. 160 § 2 k.p.a., art. 5 ustawy nowelizującej, art. 7 ust. 1 i 2 dekretu. Powołując się na tę podstawę wniósł o uchylenie wyroku w zaskarżonej części i oddalenie apelacji albo o uchylenie wyroku w zaskarżonej części i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Zarzut naruszenia przytoczonych w skardze kasacyjnej przepisów prawa zmierza w istocie do zakwestionowania zasadności obniżenia przez Sąd odwoławczy zasądzonych powodom odszkodowania. Zdaniem skarżących szkoda została ustalona z naruszeniem zasad dyferencyjnej metody ustalenia szkody, ponieważ nie uwzględnia wszystkich kształtujących hipotetyczny stan majątkowy powodów zdarzeń, zwłaszcza dotyczących zmian w zakresie publicznej gospodarki lokalami.

Sąd ustala wysokość szkody w chwili orzekania (art. 316 § 1 k.p.c.). Według przyjmowanej na gruncie polskiego prawa cywilnego metody dyferencyjnej („teorii różnicy”) rozmiar podlegającej naprawieniu zgodnie z art. 361 § 2 k.c. szkody majątkowej ustala się przez porównanie dwóch stanów majątkowych: tego, w jakim rzeczywiście poszkodowany znajduje się w chwili ustalania szkody i stanu hipotetycznego, to znaczy tego, w jakim znajdowałby się w chwili ustalania szkody, gdyby nie nastąpiło zdarzenie będące przyczyną szkody (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 11 lipca 1957 r., II CR 304/55, OSNCK z 1958 r., nr 3, poz. 76, z dnia 14 stycznia 2005 r., III CK 193/04, OSP z 2006 r., nr 7-8, poz. 89

i z dnia 15 kwietnia 2010 r., II CSK 544/09, OSNC-ZD z 2010 r., nr 4, poz. 113). W orzecznictwie przyjmuje się też, że mimo, iż w Kodeksie cywilnym nie ma odpowiednika art. 158 § 1 kodeksu zobowiązań, nakazującego ustalenie odszkodowania z uwzględnieniem wszelkich zachodzących okoliczności, również obecnie nie ulega wątpliwości obowiązywanie takiej normy; w odniesieniu do szkody majątkowej można ją wywieść z art. 361 § 2 k.c. (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia z dnia 13 października 2005 r., I CSK 185/05, OSNC z 2006 r., nr 7-8, poz. 133 i postanowienie Sądu Najwyższego z dnia z dnia 12 marca 2010 r., III CZP 7/10, nie publ.).

Stanowiący niezbędną przesłankę dyferencyjnej metody ustalenia szkody stan hipotetyczny majątku poszkodowanego pozwala - zgodnie z dynamicznym charakterem szkody, stanowiącym jej zasadniczą cechę - uwzględniać zmiany, jakie nastąpiły w majątku poszkodowanego po wystąpieniu zdarzenia będącego przyczyną szkody, pozostające w granicach adekwatnego związku przyczynowego (art. 361 § 2 k.c.). Wprawdzie roszczenie odszkodowawcze powstaje z chwilą wystąpienia w majątku poszkodowanego pierwszych negatywnych konsekwencji zdarzenia będącego przyczyną szkody, jednakże - co podkreśla się także w literaturze - jego treść może ulegać przemianom, zależnie od ukształtowania hipotetycznego stanu majątku. Roszczenie każdorazowo obejmuje szkodę nie zaistniałą niegdyś, tuż po zajściu zdarzenia, które ją spowodowało, lecz istniejącą w chwili orzekania.

Rozpoznając skargę kasacyjną od wyroku wydanego w sprawie, w której powodowie domagali się - tak, jak w niniejszej sprawie - odszkodowania za szkodę w postaci utraty prawa do sprzedanych lokali oraz związanych z nimi udziałów w częściach wspólnych budynku i w prawie użytkowania wieczystego gruntu, powstałą na skutek wydania z naruszeniem art. 7 dekretu decyzji odmawiającej przyznania prawa własności czasowej, Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 27 listopada 2002 r., I CSK 1215/00 (OSP z 2004 r., nr 7-8, poz. 99) stwierdził, że ustalenie wysokości doznanej przez pierwotnych właścicieli nieruchomości szkody - ze względu właśnie na dyferencyjną metodę jej ustalania - powinno uwzględniać ograniczenia, jakim podlegałyby nieruchomość, gdyby nie doszło do jej bezprawnego przejęcia, począwszy od wprowadzenia publicznej gospodarki

lokalami w 1945 r. do chwili orzekania. Kwestia, czy ustalenie wysokości szkody spowodowanej sprzedażą lokali powinno uwzględniać obciążenie związane z obowiązywaniem publicznej gospodarki lokalami czy też nie powinna uwzględniać tego obciążenia zależy zatem od wyjaśnienia, czy w chwili orzekania zbyte lokale mieszkalne podlegały już wolnemu obrotowi czy też zajmowały je jeszcze osoby objęte zasadami publicznej gospodarki lokalami.

Mając na względzie powyższe, należało podzielić zarzut skarżących, że oddalenie roszczenia o odszkodowanie w zakresie przekraczającym zasadzone odszkodowanie nastąpiło na skutek ustalenia szkody z naruszeniem przytoczonych w skardze kasacyjnej przepisów prawa, polegającym na tym, że stanowiący przesłankę dyferencyjnej metody ustalenia szkody hipotetyczny stan majątku poszkodowanych nie uwzględnia wszystkich kształtujących go zdarzeń, zwłaszcza dotyczących zmian w zakresie publicznej gospodarki lokalami. Nie można podzielić z przedstawionych wyżej powodów stanowiska Sądu odwoławczego, że ustalenie wysokości szkody z tytułu utraty sprzedanych lokali nie wymaga uwzględnienia pozostających w granicach adekwatnego związku przyczynowego zdarzeń, zaistniałych po wystąpieniu zdarzenia będącego przyczyną szkody, dotyczących zmian w zakresie publicznej gospodarki lokalami powodujących, że zbyte lokale w chwili ustalania szkody nie podlegały już obciążeniom związanym z publiczną gospodarką lokalami. Nie powinno też ulegać wątpliwości, że na stronach procesu - zgodnie z zasadą kontrydiktoryjności - spoczywa obowiązek przedstawienia Sądowi materiału niezbędnego do ustalenia hipotetycznego stanu majątkowego poszkodowanych z uwzględnieniem wspomnianych okoliczności. Również ustalenie szkody z tytułu sprzedaży lokali urządzonych na strychy wymaga ustalenia hipotetycznego stanu majątkowego poszkodowanych w chwili orzekania z uwzględnieniem wszystkich zdarzeń powstałych po wystąpieniu zdarzenia będącego przyczyną szkody, pozostających w granicach adekwatnego związku przyczynowego.

Z przedstawionych powodów Sąd Najwyższy orzekł, jak w sentencji wyroku (art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. oraz art. 108 § 2 w związku z art. 391 § 1 k.p.c.).

